

Ondřej Koupil: Česká gramatografie a kulturní reflexe češtiny v letech 1533 – 1672
Disertační práce podaná na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2005

Obsáhlá studie (XL + 274 strany) přináší neobvykle komplexní pohled na produkci českých gramatik a jiných poučení o jazyce v dané době, na jejich autory a hlavně a především na spojitosti a vztahy mezi nimi. Má pozoruhodnou stavbu: začíná oddílem *Ante limen* rekapitulujícím výchozí pojmy a slibujícím postup výkladů. Teprve po něm (nikoli na začátku či na konci práce) najdeme podrobný obsah a bibliografii. (Tato zvláštnost nám ovšem komplikuje četbu: obé musíme pokaždé nacházet zkusmým listováním v dvoukilogramovém konvolutu.) Následují čtyři oddíly: první o jazykověreflexních tradicích evropských, středoevropských a posléze českých, druhá přinášející výčet českých předrosovských gramatik, třetí o jejich spojnicích a poslední o Čechořečnosti jako syntéze tradic. Do nich jsou vklíněny dvě doplňující stati na kuléru: jedna o Janu Caramuelu Lobkovicovi, druhá o Matouši Benešovském. Následuje *Post finem*, což je stručné resumé.

První oddíl je široce pojatý přehled o jazykových observacích od antiky po konec středověku, o něm pak nejen u nás, ale i u našich středoevropských sousedů. Zpracování je pozoruhodně dokonalé; přál bych si, aby bylo zpřístupněno širší obci, hlavně frekventantům doktorského studia jazykovědné bohemistiky.

Druhá část je přehledem českých gramatik (a prací, které jsou takto označeny) od Náměšťské až po Rosu. Vyzvednout je zde třeba výbornou charakteristiku Nudožerského a pak objevné pojednání o čtvrtém vydání Náměšťské mluvnice z r. 1643, jakož i o málo známé anonymní práci *Prima principia* z předrosovské doby. Ale pravý význam tohoto přehledu spočívá v odhalování koncepčních východisek (Alvarus, Pierre de la Ramée, Laurentius Valla aj.) a vlivů a vztahů mezi jednotlivými díly. Nesplněn tu zůstal jen jeden autorův slib co do charakteristiky jazykového ideálu v 17. století: jeho odkaz ze str. 130 na oddíl 3.6.6 míří do prázdna. Poznámka z hlediska historických gramatik: dojem, že rozdíl *i – y* zůstal zachován v doudebském dialektu, je jen důsledek nepřesné interpretace Havránkových údajů v Československé vlastivědě: tam se *y* objevovalo jen v některých hláskových spojeních, a jde tu tedy o jev kombinatorní, ne o relikv stě. stavu jako na východní Moravě a ve Slezsku. Dokončování změny *aj > ej* nezařazují historické gramatiky do 16. století jen „na základě důvěry v grafický záznam“; teritoriální dialekty ukazují, že se opravdu šířila zvolna (pro Prahu to ovšem neplatí).

Další kapitola je ještě přínosnější: pojednává o českých gramatikách jako celku, v tom smyslu totiž, že sleduje autorské intence, hodnotové hierarchizace, racionalizace, tendence puristické, jazykové autority, dobové názory na starší jazyk, na zeměpisnou i sociální stratifikaci češtiny apod. Závažným autorovým zjištěním například je, že purismus střední doby nezačíná Rosou, ale už Matoušem Benešovským. Oddíl nazvaný Hnízdování vysledoval tři střediska gramatografické práce: kališnicko-bratrské, univerzitně-emauzské a nakladatelské a konečně středisko jezuitské. A ještě závažnější je oddíl *Mrtví a živí* v poslední kapitole práce, který odhaluje vzájemné styky českých vzdělanců v době, kdy ještě neměli žádnou „učenou společnost“. Ale přes všechno, co bylo v té věci dosud učiněno, zůstává *de facto* nezodpovězenou otázkou, na základě jaké skutečnosti mohl Rosa ve své předmluvě napsat: „*Quod (totiž původ slov z „rajského jazyka“ hebrejštiny) quis quis Lexicon Boëmicum Comenii, ubi omnium Boëmicarum vocum originationes demonstrat, legerit, nullus in dubium vocare, vel negare poterit...*“ Tato slova naznačují, že jejich autor nezná ten slovník jen z druhé ruky. Odkud jej tedy znal?

Za velmi užitečné považuji dále autorovo vymezení ideálu „zlaté doby“ a z něho přesvědčivě vyvozené antiteze o kontinuitě spisovné češtiny obrozenské, jakož i řadu dalších poznatků. Ocenit je třeba i další zjištění, ať se týkají teoretizování o časomíře, o biblických překladech či o namnoze důležité gramatografické motivaci obranné.

Poslední kapitola je celá věnována poslední gramatice ve sledované řadě, Rosově Čechořečnosti. Probírá se zde důkladně a kriticky obsah jednotlivých oddílů, jakož i pozdější ohlasy Rosova díla, například u Františka Kopečného. (Hnidopišsky zde upozorňuji na to, že v Rosově kapitole 7 jeho Ortografie se neuvádí, kdy se užívá které z obou typografických variant písmena *b*, *f* a *l*. Ve skutečnosti tu Rosa píše jen o dvojím *l*.) Anonymně zaměřené polemické narážky a sentence z Rosova oddílu o elegantní syntaxi docházejí v disertaci záslužného určení. Rosova slovtvorba, podotýkám sám, je namnoze podána překvapivě moderním způsobem: Např.: ...substantiva se odvozují od adjektiv sufixy *ec/ik*. Lomítkem jako by Rosa vyjadřoval moderně chápanou komplementární distribuci; sufixem *-ik* se přitom odvozuje „si remanent abjecto y duae consonantes“.

Závěrem konstatuji, že disertace Ondřeje Koupila Česká gramatografie a kulturní reflexe češtiny v letech 1533 – 1672 přináší množství pozorování a reflexí, jež vítaným způsobem doplňují náš dosavadní obraz doby. Autor zvládl impozantní množství pramenů a literatury. Navázal přitom ústrojně na své dosavadní práce, zejména na komentář a edici prací Matouše Benešovského. Dílo je napsáno osobitým výkladovým stylem. Práce samozřejmě plně vyhovuje požadavkům příslušným pro doktorské disertace.

Brno 12. 11. 2005

Prof. PhDr. Dušan Šlosar, CSc.